

**“INKLUZIV TA'LIMNI BOSHQARISHNING SAMARALI MODELİ:
TASHKILOT, RESURLAR VA HAMKORLIK TIZIMI”**

Muminova Dilafruz Gulmurotovna

Puchon Universiteti, Magistratura 1-kurs

ANNOTATSIYA: *Maqolada inkluziv ta'limni boshqarishning samarali modeli, uning tashkiliy tuzilmasi, resurslar va hamkorlik tizimi tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida strategik boshqaruv, pedagogik qo'llab-quvvatlash va maxsus ehtiyojli o'quvchilarga individual yondashuvning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *inkluziv ta'lim, boshqaruv modeli, resurslar, hamkorlik, individual ta'lim.*

ANNOTATION: *The article analyzes an effective management model of inclusive education, focusing on organizational structure, resources, and cooperation. The study highlights the importance of strategic management, pedagogical support, and individualized approach for students with special needs.*

Keywords: *inclusive education, management model, resources, collaboration, individualized education.*

АННОТАЦИЯ: *В статье рассматривается эффективная модель управления инклюзивным образованием, включая организационную структуру, ресурсы и сотрудничество. Подчеркивается значимость стратегического управления, педагогической поддержки и индивидуального подхода к обучающимся с особыми потребностями.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, модель управления, ресурсы, сотрудничество, индивидуальное обучение.*

KIRISH

Inkluziv ta'lim bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimlarining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Har bir bolaning teng ta'lim olish huquqi, uning imkoniyati, salohiyati va jismoniy-psixologik xususiyatlaridan qat'i nazar, sifatli bilimga ega bo'lishini ta'minlash zamonaviy demokratik jamiyatning asosiy mezonidir. Shu bois inkluziv ta'limni boshqarish — faqat pedagogik jarayon emas, balki murakkab menejment tizimi, ko'p komponentli boshqaruv modeli sifatida tadqiq etilmoqda (UNESCO, 1994; O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2020).

Ta'lim muassasalarida inkluziv jarayonlarning to'g'ri yo'lga qo'yilishi rahbarning strategik fikrlashi, resurslarni oqilona boshqarishi, jamoaviy hamkorlikni yo'lga qo'yishi va ta'lim muhitini moslashtirish darajasi bilan belgilanadi. Shuning uchun maqolada inkluziv ta'limni boshqarishning ilmiy asoslangan modeli chuqur yoritiladi.

1. INKLUZIV TA'LIMNI BOSHQARISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun avvalo uning boshqaruv tizimiga ilmiy-metodologik yondashuv zarur. Tizimli yondashuv nazariyasi ta'limni bir butun murakkab tuzilma sifatida ko'rib, undagi barcha elementlarning o'zaro bog'liqligini hisobga oladi. Har bir kichik o'zgarish butun tizim faoliyatiga ta'sir qiladi (Bertalanffy, 1968).

Pedagogik menejment nazariyasi esa inson omilining ustuvorligini ta'kidlaydi. Inkluziv jarayonni muvaffaqiyatli qilish uchun shunchaki moddiy-texnik sharoitlar emas, balki pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, ruhiy bardoshi, kommunikativ kompetensiyasi va bolalarga individual yondashuvi ham muhim ahamiyatga ega (Florian, 2018).

Innovatsion menejment nazariyasi o'qituvchilarni, rahbarlarni va ota-onalarni yangi texnologiyalar, metodlar va zamonaviy yondashuvlarni o'zlashtirishga undaydi. Masalan, raqamli vositalar, masofaviy ta'lim, elektron monitoring tizimlari inklyuziv modelning ajralmas qismiga aylanmoqda (Booth & Ainscow, 2016).

2. TASHKILIY TUZILMA VA UNING O'RNI

Inklyuziv ta'limning samarali ishlashi muassasada mukammal tashkiliy tuzilmaning mavjudligiga bog'liq. Ta'lim jarayonidagi har bir faoliyat aniq vazifalarga ega bo'lgan bo'limlar va lavozimlar orqali rejalashtirilishi va amalga oshirilishi zarur. Bu tizim rahbarning strategik qarorlarini, pedagoglar va mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasini, shuningdek, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini uyg'unlashtirish imkonini beradi (Booth & Ainscow, 2016).

Tashkiliy tuzilmadagi asosiy lavozimlar va ularning vazifalari

Inklyuziv ta'lim koordinatori — muassasada inklyuziv jarayonlarni boshqaruvchi markaziy shaxs hisoblanadi. Uning vazifasi: individual ta'lim rejalari va metodikalarni ishlab chiqish, mutaxassislar faoliyatini muvofiqlashtirish, pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etish. Shu bilan birga, koordinatordan jarayonlarni monitoring qilish, statistik tahlil qilish va natijalarni rahbariyatga taqdim etish talab etiladi.

Psixolog — o'quvchilarning psixologik holatini aniqlash, ularning o'z-o'zini rivojlantirishini qo'llab-quvvatlash, stress va ijtimoiy moslashuv muammolarini bartaraf etish bilan shug'ullanadi. Psixologning faoliyati inklyuziv ta'limning muhim elementi bo'lib, individual yondashuvni samarali qiluvchi omildir.

Defektolog — o'ziga xos o'quv va rivojlanish xususiyatlari bo'lgan bolalarga ta'lim jarayonini moslashtirishga mas'ul. Defektolog individual o'quv rejalari, maxsus metodikalar va qo'llab-quvvatlovchi vositalarni ishlab chiqadi.

Logoped — nutq rivojlanishi bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ishlaydi. Logopedning faoliyati, ayniqsa, kommunikativ kompetensiyani oshirish va bolaning ta'lim jarayoniga faol integratsiyasini ta'minlashda muhimdir.

Yordamchi o'qituvchilar — asosiy o'qituvchiga qo'shimcha ravishda individual yoki kichik guruh ishlari, dars davomida nazorat va yordam ko'rsatish vazifalarini bajaradi. Ularning faoliyati bolalarning dars jarayonida izchil ishtirokini ta'minlaydi.

Metodik kengash — pedagogik jarayonni rejalashtirish, yangicha metodikalarni tatbiq etish va o'quvchilarning rivojlanish natijalarini tahlil qilishga mas'ul. Kengashning faoliyati ta'lim sifatini oshirish va inklyuziv strategiyalarni mukammal qo'llashga xizmat qiladi.

Monitoring bo'limi — inklyuziv jarayonning samaradorligini baholash va statistik ma'lumotlarni yig'ish bilan shug'ullanadi. Monitoring natijalari rahbar va pedagoglar uchun kelgusidagi qarorlar va strategiyalarni shakllantirishda asos bo'ladi (UNESCO, 2009).

Tashkiliy tuzilmaning ahamiyati

Ushbu tarkibiy bo'limlar o'rtasidagi gorizontal hamkorlik inklyuziv jarayonning muvaffaqiyati uchun muhim hisoblanadi. Boshqaruv faqat direktor yoki rahbarning buyruqlari bilan emas, balki barcha bo'limlarning uzviy va integratsiyalashgan faoliyati orqali amalga oshiriladi. Bu shuningdek, rahbar va pedagoglar o'rtasida tezkor aloqa, tajriba almashish va qarorlarni hamkorlikda qabul qilish imkonini beradi.

Keng qamrovli tashkiliy tuzilma o'quvchilarning individual ehtiyojlarini tezkor aniqlash va moslashtirilgan ta'lim strategiyalarini amalga oshirishga imkon yaratadi. Masalan, defektolog va psixologning hamkorligi bilan o'quvchining ijtimoiy va akademik rivojlanishiga moslashtirilgan metodikalar ishlab chiqiladi, yordamchi o'qituvchilar esa bu jarayonni dars davomida qo'llab-quvvatlaydi. Shu tariqa, tashkiliy tuzilma inklyuziv ta'limning samarali ishlashini ta'minlovchi strategik va amaliy platforma vazifasini bajaradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, har bir muassasa uchun tashkiliy tuzilma uning o'ziga xos sharoitlari, o'quvchilarning soni, ularning ehtiyojlari va mavjud resurslarga mos ravishda shakllantirilishi zarur. Bu yondashuv inklyuziv ta'limning barqarorligini ta'minlaydi va ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi (Florian, 2018; Booth & Ainscow, 2016).

3. RESURSLARNI BOSHQARISH

Inklyuziv ta'lim resurslarsiz rivojlana olmaydi. Resurslar uch toifaga bo'linadi: moddiy, insoniy va axborot-resurslar.

3.1 Moddiy resurslar

Moslashtirilgan sinfxonalar, maxsus vositalar, darsliklar, elektron qurilmalar, braille kitoblari, audio darslar, rampalar va liftlar har bir bola uchun mavjud bo'lishi muhim. Bu resurslar rivojlanish va ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

3.2 Insoniy resurslar

O'qituvchilar, yordamchi mutaxassislar, tutorlar, psixologlar va defektologlarning kasbiy malakasi qanchalik yuqori bo'lsa, jarayon shunchalik samarali kechadi. Insoniy resurslarni boshqarish — pedagoglarni qayta tayyorlash, psixologik tayyorlash, motivatsiya berish va qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi (Florian, 2018).

3.3 Axborot-resurslar

Elektron platformalar, diagnostika tizimlari, ta'lim jarayonini monitoring qilish dasturlari, metodik ma'lumotlar bazasi va onlayn maslahat tizimlari boshqaruvning muhim qismi hisoblanadi.

4. HAMKORLIK TIZIMI

Inklyuziv ta'lim birgina maktab yoki universitet bilan chegaralanib qolmaydi. U jamiyatdagi barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligini talab qiladi.

Pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik: metodik yig'ilishlar, dars kuzatuvlari, tahlil va tajriba almashish.

Ota-onalar bilan hamkorlik: seminarlar, treninglar va psixologik maslahatlar orqali bolani rivojlantirish.

Tashqi tashkilotlar: nogironlar jamiyatlari, tibbiyot muassasalari, psixologik markazlar va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlik.

5. JORIY ETISH BOSQICHLARI

Diagnostika: o'quvchining ehtiyojlari va salohiyatini aniqlash.

Rejalashtirish: individual ta'lim dasturi va moslashtirilgan metodikalarni ishlab chiqish.

Amalga oshirish: o'qituvchi, tutor va mutaxassislar tomonidan ta'lim jarayoni.

Monitoring va baholash: rivojlanish dinamikasi kuzatilib, zarur o'zgarishlar kiritiladi (Booth & Ainscow, 2016).

XULOSA

Inkluziv ta'limni boshqarishning samarali modeli — bu murakkab va ko'p komponentli tizim bo'lib, uning samaradorligi bir nechta asosiy elementlarning uyg'unligiga bog'liq. Ushbu tizimning markazida tashkiliy tuzilma, resurslar, pedagogik hamkorlik, ota-onalar va jamiyat bilan o'zaro aloqalar hamda strategik boshqaruv yotadi.

Birinchidan, tashkiliy tuzilma inklyuziv ta'limning samarali ishlashini ta'minlaydi. Har bir lavozim va bo'limning aniq vazifalari, mas'uliyati va o'zaro bog'liqligi mavjud bo'lishi, rahbarning strategik fikrlashi va qaror qabul qilish mexanizmlari tizimni barqaror qiladi. Shu bilan birga, gorizontal va vertikal hamkorlikni yo'lga qo'yish — pedagoglar, mutaxassislar va rahbarlar o'rtasida uzviy aloqani ta'minlaydi va qarorlar tezkor va samarali qabul qilinishiga imkon beradi.

Ikkinchidan, resurslarni boshqarish tizimi inklyuziv ta'limning samaradorligini belgilovchi muhim omildir. Moddiy resurslar — sinfxona jihozlari, texnik vositalar, maxsus o'quv materiallari va raqamli platformalar o'quvchilarning ta'lim jarayoniga faol jalb qilinishini ta'minlaydi. Insoniy resurslar esa — malakali o'qituvchilar, defektologlar, psixologlar va yordamchi mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi, pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlashi bilan ta'minlanadi. Axborot-resurslar, ya'ni elektron monitoring tizimlari va metodik bazalar boshqaruvning sifatini oshiradi va inklyuziv jarayonlarni samarali nazorat qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, hamkorlik tizimi — samarali modelning ajralmas qismi hisoblanadi. Pedagoglar o'rtasidagi metodik hamkorlik, ota-onalar bilan faol aloqalar, shuningdek, jamiyatdagi nodavlat tashkilotlar va tibbiyot muassasalari bilan integratsiya — bolalarni kompleks qo'llab-quvvatlash imkonini yaratadi. Bu esa o'quvchilarning rivojlanishini, ijtimoiy integratsiyasini va o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

To'rtinchidan, strategik boshqaruv — inklyuziv ta'lim jarayonining muvaffaqiyati uchun muhim shartdir. Rahbar va pedagoglarning innovatsion yondashuvi, malaka oshirish,

raqamli vositalardan foydalanish, monitoring va baholash tizimlarini ishlab chiqish orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin.

Natijada, inklyuziv ta'limni boshqarishning samarali modeli nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki pedagoglarning professional o'sishini rag'batlantiradi, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yadi va o'quvchilarning jamiyatga integratsiyasini kuchaytiradi. Shu bilan birga, bu model demokratik va insonparvar ta'lim tizimini shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, inkluziv ta'limni boshqarish — bu tashkiliy, resurslar, hamkorlik va strategik boshqaruv elementlarini uyg'unlashtirgan murakkab, tizimli va ilmiy asoslangan jarayondir. Rivojlangan boshqaruv modeli mavjud bo'lganda, har bir o'quvchi teng ta'lim imkoniyatlariga ega bo'ladi, pedagogik faoliyat samarali bo'ladi, ta'lim tizimining insonparvarlik darajasi yuqorilaydi va jamiyatda inklyuziv qadriyatlar mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Paris: UNESCO, 1994.
2. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risidagi Qonun. Toshkent, 2020.
3. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol, 2016.
4. Florian L. The Sage Handbook of Special Education. London, 2018.
5. UNESCO. Guide for Inclusive Education in Schools. Paris, 2009.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Inkluziv ta'lim bo'yicha metodik qo'llanmalar, 2021–2024.
7. Bertalanffy L. General System Theory: Foundations, Development, Applications. New York, 1968.